

HUDÂ

(خدا)

Farsça'da
Allah hakkında kullanılan
isimlerden biri
(bk. ESMÂ-i HÜSNÂ).

HUDÂBAHŞ

(خدا بخش)

(1842-1908)

Hindistan'da
Bihâr eyaletinin Patna şehrinde
kendî adıyla anılan kütüphanenin
kurucusu, hukukçu.

Bihâr'da Okahi (Chhapra) köyünde doğdu. Kalkûta Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra Patna'da avukatlığa başladı (1868). Daha sonra aynı yerde savcı ve 1894-1898 yılları arasında Haydarâbâd'da yüksek mahkeme reisi olarak görev yaptı. 1898'de emekli olunca tekrar Patna'ya döndü. Ağustos 1908'de vefat etti ve kurduğu kütüphanenin bahçesine defnedildi. Hudâbahş'in oğullarından yine hukukçu olan Selâhaddin Hudâbahş İslâm tarihi ve medeniyetiyle ilgili konularda çeşitli eserler yazmıştır.

Hudâbahş'in kitaplara ve özellikle nâdir yazmalara karşı aileden gelen büyük bir merakı vardı. Babası öldüğünde ona 1400'den fazla yazma eser ihtiva eden bir kütüphane bırakmıştı. Kendisi de Mısır, Suriye, Lübnan, Irak ve İran'dan kıymetli kitaplar topluyordu; böylece 1891'de yazma eserlerin sayısı 4000'i buldu. Bir yandan eser toplamaya devam ederken öte yandan bu eserleri koruyabilmek için kurmak istediği vakıfla ilgili çalışmalara başlayan Hudâbahş nihayet bu arzusunu gerçekleştirdi ve 29 Ekim 1891 tarihinde kütüphanesi resmen hizmete açıldı. Patna'nın batısında Bankipûr'da (Azîmâbâd) ku-

ruş ve Arapça, Farsça yazma eserleriyle tanınan kütüphanenin resmî adı The Patna Oriental Public Library olmakla birlikte halk arasında Kütübâhne-i Hudâbahş diye şöhret bulmuştur. Günümüzde ise daha çok İngilizce Khuda Bakhsh Oriental Public Library olarak tanınan kütüphaneye, dünyanın yazma koleksiyonları bakımından en zengin birkaç kütüphanesinden biridir. Bu kütüphanede 18.000 yazma ve 148.000 matbu eserin yanında 2000'in üzerinde resim ve minyatür vardır.

Hindistan genel valisi Lord Curzon tarafından Hudâbahş Kütüphanesi'ni düzenlemek ve kataloglarını hazırlamakla görevlendirilen Sir Edward Denison Ross'un Abdülmuktedir, Azîmüddin Ahmed, Abdülhamîd, Muînüddin Nedvî ve Mes'ûd Âlem Nedvî'nin yardımlarıyla hazırladığı kataloglar otuz bir cilt halinde neşredilmiştir (*Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipur, Calcutta 1908-1939*). Daha sonra yazmaların katalogları otuz dört cilde ulaşmış olup çalışmalar hâlâ devam etmektedir (kütüphanedeki önemli yazmaların bir listesi için bk. Abid Raza Bedar, s. 623-672; ayrıca bk. **BANKİPÜR**).

BİBLİYOGRAFYA :

Abid Raza Bedar, "Regional Planning for Unearthing the Knowledge Buried in Oriental Manuscripts Libraries", *The Third Congress of Muslim Librarians and Information Scientists, Comlis III, 24-26 May 1989, Istanbul*, Ankara 1989, s. 621-672; Salahuddin Khuda Bakhsh, *My Father: His Life and Reminiscences*, Patna 1991; a.mlf. - Jadunath Sarkar, *Khuda Bakhsh*, Patna 1991; W. C. Scott O'Connor, *An Eastern Library: An Introduction to the Khuda Bakhsh Oriental Public Library*, Delhi 1991; Muhsin el-Osmânî en-Nedvî, "el-Mektebetü's-Şarkîyyetü'l-âmmie li-Hudâbahş", *el-Ba'sû'l-İlmî*, XIX/8, Leknev 1975, s. 67-69; A. S. Bazmee Ansari, "Bankipûr", *EP* (İng.), I, 1018; Sh. Inayatullah, "*Khudâ Bakhsh*", a.e., V, 43-44.

ABID RAZA BEDAR

HUDARÎ

(الخضري)

Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudarî
(1872-1927)

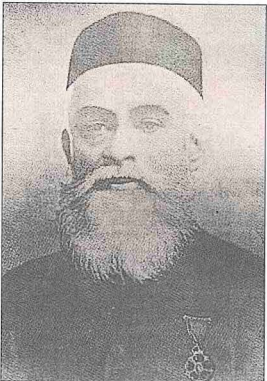
Mısırlı hukukçu ve tarihçi.

Kahire'de doğdu. Elmâs el-Hâcib Mes-cidî'nin hatibi olan babasının hocalarından birine nisbetle kendisine Hudarî lakabı verilmiştir. Yüksek öğrenimine Ezher'de başlayan Hudarî 1309 (1891) yılın-

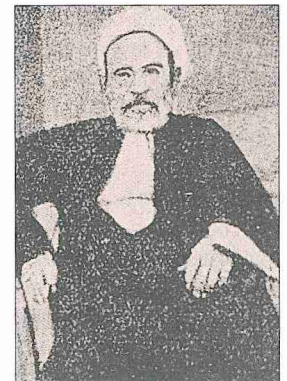
da bu okuldan ayrılarak Dârü'lûm'a geçti ve buradan mezun oldu. İlk görevine Sudan'ın başşehir Hartum'da şer'î kadı olarak başladı; üç yıl sonra Kahire'de el-Kazâü's-şer'î Medresesi'ne önce müderris, ardından vekil (müdür) olarak tayin edildi ve on iki yıl süreyle bu görevde kaldı. el-Câmiatü'l-Misriyye'nin kurulması ile bu üniversitede İslâm tarihi profesörü oldu. Daha sonra Mısır Maarif Vekâleti'nde müfettiş olarak görev yaptı ve bu görevde iken 8 Şevval 1345 (10 Nisan 1927) tarihinde Kahire'de vefat etti.

İlmî düşüncede ve dinî hayattaki her türlü donuklaşmaya karşı mücadele eden Hudarî, henüz Dârü'lûm'da öğrenci iken Muhammed Abduh'un islah ile ilgili fikirlerini benimsemişti. Hayatı boyunca fıkıh, usul, tarih ve edebiyatla meşgul olmuş, özellikle el-Câmiatü'l-Misriyye'de hoca iken birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan biri Tâhâ Hüseyin'dir. Hudarî'nin daha sonraki yıllarda çeşitli tartışmalara girdiği Tâhâ Hüseyin, hocasının Avrupa'da eğitim görmediği için derslerinde eski tarih kitaplarını tenkit etmeden ve konular hakkında derinleşmeden nakillerde bulunduğunu söyler (*el-Mecmû'atü'l-kâmile*, I, 457).

Eserleri. 1. *Uşûlül-fıkh* (Kahire 1329, 1352/1933, 1358/1938, 1389/1969 [6. baskı]). Hudarî bu eserini, 1905 yılında bugünkü Hartum Üniversitesi'nin temelini teşkil eden Gordon Memorial College'da Sudan şer'î mahkemelerine kadı olarak yetiştirilmek üzere okuyan talebelere fıkıh usulü dersleri verdiği dönemde yazmıştır. Pezdevî'nin *el-Uşûl'ü*, İbnü'l-Hâcib'in *el-Muhtaşar*'ının çeşitli şerhleri, Karâfî'nin *Tenkihu'l-fuşûl'ü* ve İsnevî'nin *el-Minhâc* şerhinden faydalanarak açık bir ifade ile kaleme aldığı eserini Muhammed Abduh'a göstermiş, onun tavsiyesi üzerine Şâtîbî'nin *el-Muvâfaqât*'ından çeşitli ilâveler yapmıştır. Daha sonra

Hudâbahş

Hudarî

Mısır'a gelip el-Kazâû's-şer'i Medresesi öğrencilerine fıkıh dersleri vermeye başlayınca buradaki ihtiyaçları da göz önüne alarak eserine son şeklini vermiştir. 2. *Târîhu't-teşrîfi'l-İslâmî* (Kahire 1920, 1344/1926, 1930, 1934, 1358/1939, 1964, 1387/1967 [8. baskı], 1400/1980). Ders kitabı olarak hazırlanan bu muhtasar eserde İslâm hukuk tarihi devreler halinde ve ictihad yanlısı bir bakış açısıyla incelenmiş, ayrıca fıkıh eğitiminin daha verimli hale getirilmesi hususu üzerinde durulmuştur. Eser Haydar Hatipoğlu tarafından *İslâm Hukuku Tarihi* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 1974). 3. *Muhâdarâtü târîhi'l-ümemi'l-İslâmiyye: ed-Devletü'l-Emeviyye* (Kahire 1334/1916, 1344/1926, 1930, 1934, 1372/1953, 1959 [9. baskı], 1969; Beyrut, ts., Dârü'l-ma'rife). İki cilt olan kitap, Hudarî'nin el-Câmiatü'l-Misriyye'de verdiği ders notlarından meydana gelmiştir. Eserde genel olarak İslâm tarihiyle Câhiliye dönemi hakkında bir girişten sonra Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidin dönemiyle ilgili bilgi verilmiş, ardından Emevîler devri siyasî tarihi ve teşkilâtı ele alınmıştır. 4. *Muhâdarâtü târîhi'l-ümemi'l-İslâmiyye: ed-Devletü'l-Abbâsiyye* (Kahire 1334/1916). Sistematiği farklı olmakla birlikte önceki eserin devamı şeklinde kaleme alınmıştır. Hudarî önsözde tarihle ilgili bu seriyi tamamlamayı ve İslâm ülkelerindeki ilmî hareketlerle ilgili bir dergi çıkarmayı düşündüğünü söylemişse de bu arzusunu gerçekleştirme ömrünün yetmediği anlaşılmaktadır. Bu iki eserde yer alan tahliller ve Arap şiirinden örneklerle geniş bir şekilde yer verilmesi Hudarî'nin tarih ve edebiyat alanındaki derin kültürünü göstermektedir. 5. *Nürü'l-yâkin fi sîreti seyîdi'l-mürselîn* (Kahire 1315/1897, 1320/1902, 1326/1908, 1327/1909, 1344/1925, 1349/1930, 1354/1935, 1367/1948; Beyrut 1406/1986). 6. *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'* (Kahire 1316/1898, 1317/1899). Eser hilâfetin mahiyeti, halifeden bulunması gereken şartlar, halifenin seçimi, görevleri vb. konuların incelendiği bir mukaddime ile başlanmaktadır. 7. *Mühezzebü'l-Eğânî* (I-IX, Kahire 1925-1926). Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî*'sinin bir muhtasarıdır. Tâhâ Hüseyin, on beş yılı aşkın bir sürede yazılan bu ihtisarı öğrenciler için faydalı bulmakla beraber Hudarî'nin bu yıllarını asrın ilim zevkine uygun yeni bir kitap yazmakla geçirmesinin daha faydalı olacağını söylemiş ve bu konuda hocası ile aralarında çeşitli tartışmalar meydana gelmiştir (*el-*

Mecmû'atü'l-kâmile, II, 640-663). 8. *Muhâdarâtü fi beyânî'l-ahtâ'i'l-ilmîyye-ti't-târîhiyye elletî'stemele 'aleyhâ kitâbü Fi's-Şi'ri'l-Câhili* (Kahire 1927). Müellif bu kitapta Tâhâ Hüseyin'in eserini tenkit etmektedir. Hudarî, *İtmâmü'l-vefâ'* adlı eserinde (s. 204) *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye fi 'ahdi'd-devleti'l-Emeviyye fi's-şark ve'l-Endelüs* adıyla bir eser kaleme aldığını söylemekteyse de böyle bir kitaba henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hudarî, *Târîhu't-teşrîfi'l-İslâmî*, Kahire 1964, s. 2, 276, 378; a.mlf., *Uşûlü'l-fıkıh*, Kahire 1389/1969, s. 12-14; a.mlf., *Nürü'l-yâkin fi sîreti seyîdi'l-mürselîn*, Beyrut 1406/1986, s. 5-6; a.mlf., *İtmâmü'l-vefâ' fi sîreti'l-hulefâ'*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), s. 3-4, 204; a.mlf., *Muhâdarât: Emeviyye*, s. 2; a.mlf., *Muhâdarât: Abbâsiyye*, s. 3-4; Serkis, *Mu'cem*, s. 825-826; a.mlf., *Câmi'u't-teşânifi'l-hadîse*, Beyrut 1993, I, 29, 86; II, 20; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 310; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 151; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, X, 295-296; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-Arabîyye elletî nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1969, s. 52, 83, 133, 173, 179, 241; a.mlf., *el-Kütübü'l-Arabîyye elletî nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 79, 84, 125, 236, 323; a.mlf., *el-Kütübü'l-Arabîyye elletî nüşiret fi Mısr fi'l-karni't-tâsi' 'aşer*, Kahire 1990, s. 5, 94, 255; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmi*, II, 536; Tâhâ Hüseyin, *Min târîhi'l-edebi'l-Arabî*, Beyrut 1980, III, 371-372; a.mlf., *el-Mecmû'atü'l-kâmile*, Beyrut 1986-88, I, 457; II, 640-663; Hamdî es-Sekkût - M. Jones, *A'lâmü'l-edebi'l-mu'âsir fi Mısr: Tâhâ Hüseyin*, Kahire 1402/1982, s. 283; Mahmûd Mehdî el-İstanbulî, *Tâhâ Hüseyin fi mizânî'l-ulemâ' ve'l-üdebâ'*, Dimaşk 1403/1983, s. 97; Ahmed Ulebî, *Tâhâ Hüseyin*, Beyrut 1985, s. 199, 221-222, 355; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s. 344; Necah Umer, *Tâhâ Hüseyin*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-Arabîyye), s. 45-46; "el-Ĥudârî", *Mu.A.*, I, 758; "el-Ĥudârî", *el-Ĥâmûsü'l-İslâmî*, II, 250-251.

FERHAT KOCA

HUDÂVEND HATUN KÜMBETİ

Niğde'de
İlhanlı devrine ait kümbet.

IV. Rükneddin Kılıcarıslan'ın kızı Hudâvend Hatun tarafından İlhanlı Valisi Sungur Ağa'nın yönetimi sırasında 712 (1312) yılında yaptırılmıştır. Kesme taştan inşa edilen kümbet, mukarnaslı bir silme ile son bulan sekizgen kaide üzerinde, köşeleri bezemeli sütunçelerle yumuşatılmış sekizgen gövdelidir. Doğu cephesinde taçkapı, üç cephesinde de birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Gövdenin üst bölümünde mukarnaslı üçgen bindirmeler-

le onaltıgen, mukarnaslı bir frizle de piramidal külâha geçilmektedir; sekiz köşeli külâh onaltıgen kornişe oturtulmuştur. Giriş cephesi dışındaki cephelerin üst bölümlerinde sivri kemerli ikişer alınlık yer almaktadır.

Giriş cephesini kaplayan taçkapı nişinin kavsarası mukarnaslıdır. Taçkapının yüzeyi geometrik yıldız geçme bordürler, rûmî ve palmetli panolarla bezenmiş, ayrıca bitkisel kıvrımlar arasına insan figürleri gizlenmiştir. Pencerelemin açıldığı pek derin olmayan nişlerin içinde ve pencerelemin alınlıkları ile gövdenin üst bölümündeki sivri kemerlerin alınlıklarında, bitkisel kompozisyonların yanı sıra yüksek kabartma olarak işlenmiş figüratif süslemeler de yer almaktadır. Batı cephesinde gövdenin üst bölümündeki alınlıklardan birinde çift başlı kartal kabartması bulunmaktadır. Bitkisel kıvrımlı zemin üzerindeki kartalın kanatlarının uçları ejder başı şeklinde son bulmakta ve iki kartal başının arasında bir insan başı yer almaktadır. Kuzey cephesindeki bir alınlığın içinde ise rûmî ve palmet kıvrımları arasında gizlenmiş üç dilimli taç taşıyan bir insan başı kabartması görülmektedir. Bu iki kabartmanın arasındaki köşe sütunçesi başlığının iki yanında biri sağa, diğeri sola doğru yürür durumda iki aslan, güneydoğu ve kuzey cephelerindeki pencere alınlıklarının üstünde karşılıklı olarak ikişer siren ve güneybatı cep-

Hudâvend Hatun Kümbeti - Niğde

